

Tylińska, Ewelina

Z życia nauki i życia Towarzystwa :
"Wizja społeczeństwa szczęśliwego" :
Konferencja Naukowa w ramach
obchodów "Roku Staszica"
zorganizowana przez Instytut Historii
Nauki PAN, Warszawa, 29 IX-1 XII 2005
r.

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 68, 10-16

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„WIZJA SPOŁECZEŃSTWA SZCZĘŚLIWEGO”
KONFERENCJA NAUKOWA
W RAMACH OBCHODÓW „ROKU STASZICA”
ZORGANIZOWANA PRZEZ
INSTYTUT HISTORII NAUKI PAN,
WARSZAWA, 29 IX–1 XII 2005 R.

W dniach 29 i 30 listopada oraz 1 grudnia zorganizowana została sesja naukowa pt. *Wizja społeczeństwa szczęśliwego*.

Konferencja ta, będąca częścią obchodów jubileuszu 250 rocznicy urodzin Stanisława Staszica, odbyła się w Warszawie dzięki staraniom Instytutu Historii Nauki PAN oraz przy współpracy Archiwum PAN. Obrady miały miejsce w Pałacu Staszica w Sali Lustrzanej. Sesję tę poświęcono rozważaniom nad istotą patriotyzmu Stanisława Staszica; badano przyczyny i okoliczności sukcesów życiowych wielkiego Polaka. Prezentowane referaty analizowały warunki w jakich, według przymieśleń Staszica może rozwijać się szczęśliwe społeczeństwo. Uczestnicy posiedzenia podkreślali w swoich wypowiedziach aktualność postawy oraz wizji życiowej Stanisława Staszica.

Konferencja rozpoczęła się dnia 29 listopada, otwarcia dokonała Dyrektor Instytutu Historii Nauki PAN – Kalina Bartnicka. Przywitała ona zgromadzonych przedstawiając program sesji, następnie zaś przekazała prowadzenie obrad prof. dr hab. Andrzejowi Szwarcowi (Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego). Jako pierwsza głos zabrała prof. Teresa Kostkiewiczowa (Towarzystwo Badań nad Wiekim Osiemnastym) wygłaszając referat pt. *XVIII-wieczne drogi do szczęścia. Perspektywa europejska – perspektywa polska*. Wystąpienie to, jako otwierające konferencję, było bardzo istotne dla całości problemu, któremu poświęcono konferencję – prezentowało poglądy filozoficzne i utopistyczne rozwijane w epoce Oświecenia, a więc oddziałujące na opinie Stanisława Staszica. Referentka nakreśliła strefę krzyżujących się wpływów, jakim podlegał światopogląd myśliciela. Następna wypowiedź – autorstwa prof. Włodzimierza Zycha (Towarzystwo Naukowe Warszawskie) – również stanowiła znakomity wstęp do badań nad życiem i działalnością wielkiego Polaka. Prof. W. Zych zaprezentował swoje przemyślenia w formie pytania retorycznego:

Dlaczego Stanisław Staszic jest nam tak bliski i współczesny? Wystąpienie to zawierało nie tylko rozważania nad aktualnością dokonań jubilata, ale również dokładnie opisywało całokształt prac podjętych przez Staszica. Dwa powyższe referaty stanowiły swoisty wstęp do rozpoczynającej się sesji – szkicowały sylwetkę Stanisława Staszica oraz epokę będącą tłem jego przedsięwzięć.

Po przerwie obrady rozpoczęte zostały wypowiedzią prof. dr hab. Adama Massalskiego (Akademia Świętokrzyska) pt. *Stypendyści zagraniczni Królestwa Polskiego w czasach Stanisława Staszica*. Prof. A. Massalski korzystając z materiałów źródłowych odtworzył dzieje rządowego programu stypendialnego z pierwszej połowy XIX w. Słuchacze zapoznali się z losami poszczególnych stypendystów i ich zasługami dla rozwoju kraju.

Szczególną uwagę zwrócił ogrom pracy włożonej przez Staszica w powyższy projekt, jak również jego osobiste zaangażowanie w kwestię kształcenia zdolnej, a niezamożnej młodzieży. Podobne zagadnienie, związane ze sprawami edukacji, przedstawiła prof. dr hab. Irena Szybik (Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego). Jej referat pt. *Nauczyciel w poglądach Stanisława Staszica* zawierał rozważania na temat pozycji zawodowej nauczycieli w owych czasach. Prof. I. Szybik nakreśliła ramy społecznej funkcji tej grupy, wiele uwagi poświęciła również kwestii pragmatyki zawodowej. Jak referentka sama zaznaczyła, Staszic nie pozostawił po sobie pism bezpośrednio odnoszących się do tematu kształcenia i warunków życia kadry nauczającej. Powyższe rozważania zostały oparte na całości jego przekonań – a raczej projektów administracyjnych.

Jako ostatni tego dnia zabrał głos prof. dr hab. Adam Winiarz (Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie) przedstawiając wypowiedź pt. *Stanisława Staszica koncepcja organizacji szkolnictwa w teorii i praktyce*. To wystąpienie również wywodziło się z kręgu zagadnień pedagogicznych i co znamienne, prof. A. Winiarz również podkreślał przede wszystkim zdolności administracyjne i organizacyjne Staszica. Poza tym referent skupił się na zaprezentowaniu realiów historycznych towarzyszących powstawaniu projektów reformatora – zwłaszcza ustawicznie toczących się wojen. Starannie odtworzył proces realizowania kolejnych inicjatyw Staszica: prace nad seminarium dla nauczycieli, formowanie i przekształcanie Korpusów Kadetów. Następnie prowadzący obrady prof. A. Szwarz otworzył dyskusję. Jako pierwszy zabrał głos prof. dr hab. Ryszard Wołoszyński stawiając fundamentalne pytanie dotyczące światopoglądu Staszica: czy był on realistą czy marzycielem. Według prof. R. Wołoszyńskiego, dowodem przemawiającym za charakterystycznym dla Staszica brakiem złudzeń jest pogląd na temat planów Napoleona w stosunku do ziem polskich. Prof.

K. Bartnicka stwierdziła, że w przebiegu wystąpień konferencyjnych słuchacze mieli możliwość zaobserwowania przemian dokonujących się na przestrzeni lat osobowości Staszica: od ambitnego, aczkolwiek zgorzkniałego młodzieńca z warstw niższych do obdarzonego poczuciem humoru męża stanu. Dyskusję zakończył prof. dr hab. Aleksander Przybylski-Poltwierdząc, iż patriotyzm i poświęcenie Stanisława Staszica dla spraw publicznych powinno stanowić wzór dla obecnego pokolenia. Zakończenie pierwszego dnia konferencji stanowiła uroczysta kolacja. Kolejny dzień sesji staszicowskiej został otwarty przez prof. K. Bartnicką, zaś prowadzenie obrad przejął prof. A. Winiarz. Jako pierwszy referat wygłosił prof. dr hab. Jacek Jadacki (Towarzystwo Naukowe Warszawskie). Wystąpienie to nosiło tytuł *O poglądach filozoficznych Stanisława Staszica*. W sposób niezwykle zwięzły i przejrzysty prezentowało całokształt przekonań wielkiego uczonego. Prof. J. Jadacki zauważył, że jedyne filozoficzne poglądy Staszica dotyczą trzech pojęć: ambicji, namiętności i narodowości. Ambicja według analizy to pragnienie zjednania sobie ludzi za wszelką cenę, namiętność – niezaspokojone pragnienie lub potrzeba, zaś narodowość stanowi zespół własności specyficznych dla danej grupy. Ostatnie z wymienionych pojęć dzielił na nabyte (wspólne stroje, nazewnictwo itp.) oraz przyrodnie (wspólne dzieje, obyczaje, język). Prof. J. Jadacki kolejno omówił poglądy myśliciela na istotę powyższych dziedzin. Przekonania filozoficzne Staszica prof. J. Jadacki zrekonstruował z różnych wypowiedzi i uwag jubilate. Dotyczą one logiki, epistemologii, autologii, etyki i estetyki.

Następne wystąpienie prof. dr hab. Zbigniewa Wójcika nawiązywało tematycznie do treści referatu, jako że zaprezentowana została *Stanisława Staszica koncepcja nauki*.

Wypowiedź ta uwidaczniała pogląd wielkiego badacza, iż termin „nauka” należy postrzegać jako składową wielu funkcji: jest ona dążeniem do prawdy metodą eksperymentalną, umiejętnością (Staszic używał określenia „realizacja talentów”) oraz nauczaniem. Prof. Z. Wójcik prezentuje owe poglądy na tle przekonań i praktyki uniwersyteckiej obowiązujących w danej epoce – ukazując ich niewątpliwe nowatorstwo.

Kolejne wystąpienie przewidziane na ów dzień kontynuowało wątek uniwersytecki. Prof. K. Bartnicka zaprezentowała referat pt. *Koncepcja szkolnictwa wyższego Stanisława Staszica*. Jak zaznaczyła autorka, praca ta powstała na podstawie źródeł drukowanych, jej celem było uwidocznienie procesów zachodzących wówczas na uczelniach europejskich oraz stosunek Staszica do owych zmian. Prof. K. Bartnicka wymieniła szereg zarzutów, jakie reformator stawiał skostniałej strukturze uniwersyteckiej, wśród nich na szczególną uwagę zasługują – jako najważniejsze z punktu

widzenia Staszica – oskarżenia o werbalizm i pogardę dla nauk eksperymentalnych. Swoje wystąpienie autorka zakończyła szkicując wizję nowoczesnej uczelni projektu Staszica: była to szkoła wyższa służąca gospodarce narodowej, rozwijająca badania empiryczne przede wszystkim dla celów praktycznych.

Referat dr Hanny Krajewskiej (Archiwum PAN, *Rola Staszica w Towarzystwie Przyjaciół Nauk*) również pozostawał w kręgu spraw organizacji nauki, aczkolwiek skierował uwagę słuchaczy na działalność społeczną Staszica. Referentka przedstawiła korzenie istnienia Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz nakreśliła rozwój podstawowych celów owego zespołu ludzi: ratowania polskości i niezależności narodowej. Natomiast wystąpienie prof. dr hab. Bolesława Orłowskiego (Instytut Historii Nauki PAN) ściśle już nawiązywało do prac Staszica dla dobra szerokich rzesz ludności – w tym wypadku poprzez intensywny rozwój gospodarki. W swym referacie pt. *Rola Staszica w zapewnianiu Polsce dostępu do zdobyczy nauki i techniki Zachodu* prof. B. Orłowski przedstawił wybitnego administratora jako człowieka żyjącego w okresie rewolucji przemysłowej, a więc pokładającego wielkie nadzieje w rozwoju rodzimego przemysłu i infrastruktury. Stanisław Staszic, w przeciwieństwie do wielu mu współczesnych, zdawał sobie sprawę z ogromu zapóźnienia cywilizacyjnego Polski i dlatego też według referenta przywiązywał ogromne znaczenie do kwestii popularyzacyjnej osiągnięć nauk technicznych.

Po powyższym referacie wygłoszono kilka uzupełniających wystąpień. Pani Barbara Stasieczek (Stowarzyszenie Szkół Staszicowskich) zabrała głos w imieniu reprezentowanego stowarzyszenia podkreślając rolę dokonań Stanisława Staszica w procesie wychowania współczesnej młodzieży. Mgr Janusz Panasiewicz (Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie) wygłosił krótki komunikat na temat swoich badań z zakresu spraw finansowych Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego oraz gospodarki leśnej w tym regionie. Prof. dr hab. Zdzisław Mikulski (Towarzystwo Naukowe Warszawskie) przypomniał zebrany koleje losu Domu Zarobkowego w Warszawie Stanisława Staszica – aż po dziś dzień. Natomiast prof. A. Massalski zapoznał słuchaczy z dziejami wystawienia pomnika Staszica w Kielcach (długotrwałe zabiegi u władz carskich). Dr Andrzej J. Wójcik (Instytut Historii Nauki PAN) w nawiązaniu do referatu prof. B. Orłowskiego odniósł kwestię postępu technicznego na ziemiach polskich do panującej wówczas niekorzystnej koniunktury gospodarczej przypominając, iż np. propagowanie hodowli owiec było niezbędne wobec utraty tradycyjnych rynków zbożowych. Tak więc nowinkom technicznym i agrotechnicznym sprzyjała konieczność zmiany systemu gospodarki rolnej. Stwierdzenie to

poparł prof. A. Massalski. Dyskusję zamknął głos doc. dr hab. Jana Piskurwicza podkreślający zasługi Stanisława Staszica dla Towarzystwa Naukowego Warszawskiego jako spadkobiercy Towarzystwa Przyjaciół Nauk (a co z tym się wiąże użytkownika Pałacu Staszica).

W godzinach poobiednich wygłoszone zostały jeszcze dwa krótkie referaty. Jako pierwszy wystąpił dr Lech Królikowski prezentując komunikat pt. *Wkład Staszica w budowę polskiej sieci dróg*. Ta zwięzła wypowiedź w fascynujący sposób dokumentowała starania Staszica wokół modernizacji polskiej infrastruktury komunikacyjnej. Słuchacze mieli możliwość dowiedzieć się, iż większość dzisiejszych pryncypalnych ulic warszawskich oraz szos krajowych została wytyczona lub unowocześniona dzięki planom autorstwa Stanisława Staszica. Referat dr A. J. Wójcika (*Stanisława Staszica kodyfikacja prawa górniczego. Uregulowania prawne poszukiwań i eksploatacji górniczych*) także nawiązywał do kwestii rozwoju infrastruktury oraz przemysłu. Autor przedstawił nowatorskie rozwiązania prawne, których powstanie zainicjowane było wysiłkami Staszica. Jak zauważył dr A.J. Wójcik, poważny projekt uporządkowania praw górniczych przyczynił się do ulepszenia funkcjonowania przemysłu wydobywczego.

Drugi dzień sesji został zakończony wyjątkowym akcentem, jakim był koncert zespołu kameralnego – Kwintetu Dętego studentów Wydziału Instrumentalnego Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina w Warszawie. W programie znalazły się utwory dwóch kompozytorów XX-wiecznych: Jacquesa Iberta (*trzy Pieśni*) i Ferencza Farkasa (*pięć Tańców Węgierskich*).

W trzecim i ostatnim dniu konferencji obradom przewodniczył prof. W. Zych. Jako pierwszemu udzielił głosu dr L. Królikowskiemu, który przedstawił zebrany referat pt. *Warszawa w czasach Staszica – aktualność koncepcji rozwoju miasta*. W swym wystąpieniu autor omówił liczne związki łączące Staszica ze stolicą, kolejno opisał zarówno budynki, w których bohater żył i pracował, jak i instytucje w jakich działał. W podsumowaniu dr L. Królikowski nakreślił całokształt wpływu Stanisława Staszica na rozwój tkanki miejskiej Warszawy.

Następny wypowiedział się mgr Józef Olejniczak (Muzeum Stanisława Staszica w Pile) na temat *Staszicowskich wzorców w społeczeństwie polskim w XIX w.* Referent zajął się zarówno materialnymi śladami pamięci Staszica, jak i funkcjonowaniem tej postaci w pamięci zbiorowej. Mgr J. Olejniczak mówił o przedmiotach gromadzonych w muzeach, o nazewnictwie ulic związanych z osobą bohatera oraz – co najistotniejsze – o odwoływaniu się do tej postaci podczas dyskusji dotyczących rozumienia pojęcia „patriotyzm”. Autor analizując stan badań historycznych w wieku XIX

i XX, wyróżnił tu dwojaki obraz Stanisława Staszica jako bohatera narodowego w ujęciu mieszczańskim (gospodarność, samodyscyplina) i chłopskim (Staszic jako patron kółek rolniczych).

Kolejne wystąpienie nawiązywało wyraźnie do bloku programowego z pierwszego dnia sesji. Dr Anna Łysiak-Łątkowska (Uniwersytet Gdański) wygłosiła referat pt. *Utopijne koncepcje społeczeństwa szczęśliwego w „Rodzie ludzkim” Stanisława Staszica*, w którym przede wszystkim zanalizowała poemat autorstwa Staszica oraz rozważyła poglądy autora na kwestie rozwoju społeczeństw ludzkich. W swojej wypowiedzi zawarła opinie Staszica na możliwość osiągnięcia szczęścia przez ludzkość. Stan ten miał nastąpić w nieokreślonej przyszłości, nie był więc właściwy grupom pierwotnym nieskażonym cywilizacją. Poza tym szczęście miało nadjeść jako rezultat usilnej pracy współczesnych – zatem według Staszica przyszłość podlega kształtowaniu.

Trzydniową konferencję zakończyły dwa krótkie wystąpienia. Mgr Ewelina Tylińska (Instytut Historii Nauki PAN) przedstawiła przebieg prac badawczych prowadzonych przez uczonych z okresu dwudziestolecia międzywojennego nad życiem i dokonaniem Stanisława Staszica. Jak stwierdziła autorka, intensywne badania na powyższy temat prowadzone były jedynie w latach dwudziestych XX w. (Jubileuszowy Rok 1926), natomiast w latach trzydziestych prace zostały wstrzymane z niewyjaśnionych powodów. Natomiast mgr Natalia Lietz (Instytut Historii Nauki PAN) wygłosiła referat pt. *Teoretyczne i metodologiczne założenia koncepcji nauki Stanisława Staszica w ujęciu Bogdana Suchodolskiego*. Referentka przedstawiła dorobek prof. B. Suchodolskiego w zakresie twórczości Staszica oraz zarysowała poglądy tegoż na istotę nauki na tle innych uczonych z XVIII w. Autorka przedstawiła także założenia teoretyczne poglądów naukowych Stanisława Staszica w oczach Bogdana Suchodolskiego.

Po wygłoszeniu wystąpień przystąpiono do dyskusji pod przewodnictwem prof. W. Zycha. Wzięli w niej udział prof. prof. Kalina Bartnicka, Tadeusz Nowacki, Bolesław Orłowski, Zbigniew Wójcik, dr Hanna Krajevska oraz dr Lech Królikowski.

Jako pierwszy głos zabrał prof. Z. Wójcik stawiając następujące pytanie retoryczne: czy Stanisław Staszic rzeczywiście był ojcem geologii polskiej? Stwierdził on, iż niewątpliwie tytuł ten jest przynależny Staszicowi – ze względu na ogrom dokonań, rzetelne badania z owej dziedziny oraz kwestię nazewnictwa. Następnie wypowiedziała się pani B. Stasić przedstawiając zebrany raport z działalności Stowarzyszenia Szkół Staszicowskich. Zaprezentowany został dziewiętnastoletni dorobek towarzystwa, cele jego istnienia oraz metody pracy z młodzieżą. Wówczas dr

H. Krajewska wystąpiła z propozycją, aby funkcjonujący od roku Komitet Organizacyjny Obchodów Jubileuszu Stanisława Staszica uczynić instytucją stale pracującą np. jako Komitet Pamięci Staszica. Wniosek ten poparł prof. A. Przybylska-Pol.

W dalszej części spotkania powrócono do rozpoczętej dyskusji panelowej, głos zabrał prof. T. Nowacki wypowiadając się na temat wyjątkowego znaczenia lektury *Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego* w procesie kształtowania charakterów jego generacji – pokolenia II RP. Dr L. Królikowski wspomniał, nawiązując do wzmiankowanego w referacie prof. A. Massalskiego programu stypendialnego, o potrzebie istnienia podobnej inicjatywy w obecnych czasach. W końcowej fazie posiedzenia prof. B. Orłowski podsumował osiągnięcia Stanisława Staszica, wspomniał o propagowaniu przezeń światopoglądu naukowego i jego zasług dla dzisiejszego świata nauki. Natomiast dr hab. Edward Malak przypomniał zebrany wyjątkowe zdolności Staszica do zawierania sojuszy oraz osiągania kompromisu – owym umiejętnościom zawdzięczał większość swych dokonań. Zamykając dyskusję prof. Stefan Zamecki zwrócił jeszcze uwagę na pewne pojęcia użyte w wypowiedziach wybranych referentów – dr A. Łysiak-Łątkowskiej oraz mgr Natalii Lietz.

Zauważył on, iż terminy te (pozytywizm, materializm oraz empiryzm) są w stosunku do twórczości Staszica pewnym nadużyciem.

Podsumowania odbytych obrad oraz zamknięcia konferencji dokonała prof. dr hab. Kalina Bartnicka. Odniosła się ona do treści wygłoszonych referatów a następnie nakreśliła portret Stanisława Staszica jaki dany był ujrzyć słuchaczom na podstawie zaprezentowanych referatów: patrioty, człowieka oddanego służbie społecznej całym życiem.

W konferencji wzięło udział około 160 osób z różnych ośrodków uniwersyteckich (Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie, Uniwersytet Gdański, Akademia Świętokrzyska). Planowana jest publikacja tomu wydawnictwa pokonferencyjnego.

Ewelina Tylińska